

РОЗДІЛ V. ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ЯКОСТІ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ

А.С. МАКАРЕНКА

УДК 37.018.2

О.М. Лучко

*Охтирська загальноосвітня школа I – III ступенів № 8
Охтирської міської ради Сумської області*

ЯКІСТЬ НАВЧАННЯ Й ВИХОВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СИСТЕМІ А.С. МАКАРЕНКА ТА В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ

У статті подано дослідження проблеми якості освіти в педагогічній діяльності А.С. Макаренка. Доведено актуальність ідей великого педагога для освіти з урахуванням сучасних умов розвитку суспільства.

This article deals with investigation of the problem of educational quality in A. Makarenko's pedagogical heritage. It is proved that A. Makarenko's ideas are actually for modern education.

Постановка проблеми. Незаперечним є той факт, що педагогічна спадщина А.С. Макаренка – це не тільки діяльність видатного педагога в минулому, обмежена часовими рамками 20-30 років ХХ століття. Вона є науковою педагогікою для нинішніх і майбутніх поколінь педагогів. А.С. Макаренко залишив багату педагогічну спадщину, написав понад 150 творів (романи, повісті, оповідання, п'єси, сценарії, науково-педагогічні статті), хоч і не створив спеціальної монографії з педагогіки. Відомо, що його педагогічну систему цінують сьогодні в усьому світі. Антон Макаренко розвивав свої педагогічні ідеї на початку минулого століття, і його педагогічне новаторство органічно впліталось в пошуки сучасної йому світової педагогіки, ставало її складовою. Звичайно, А.С. Макаренко був, перш за все, людиною Системи й запропонував виховання соціально занедбаних дітей у рамках того, радянського, суспільства. Нині виникає необхідність установити, наскільки його ідеї актуальні для сучасної освіти.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідження вітчизняних і зарубіжних авторів показує, що педагогічна спадщина А.С. Макаренка стала предметом вивчення для багатьох науковців. Як засвідчує аналіз першоджерел, діяльність видатного педагога була досліджена в

різноманітних аспектах. Зокрема, К. Юдіна вивчала проблеми розвитку особистості у практичній діяльності А.С. Макаренка. М. Семенюк і А. Неустроєв розглядали ідеї економічного виховання, Л. Гриценко досліджував застосування ідей А.С. Макаренка за кордоном. А. Калениченко цікавилася питаннями сімейного виховання, Н. Мартинець, Т. Грузнова, Н. Краєва використовували педагогічний досвід педагога для підготовки соціальних працівників. Всебічно вивчали діяльність Антона Семеновича Г. Ващенко, В. Сухомлинський, М. Красовицький та ін. Творчий шлях А.С. Макаренка, його педагогічний досвід організації та діяльності вчительського й учнівського колективів, педагогічну техніку й майстерність розкрили у своїх книгах М. Ніжинський, Г. Паперна, Є. Мединський, М. Євтух, К. Потапенко й інші. Теоретичні положення концепції видатного педагога є фундаментальною базою виховання в багатьох країнах світу. Зазначимо, що у США В. Едвардс досліджував основоположні ідеї педагогічної діяльності А.С. Макаренка; У. Бронфенбреннер вивчав розроблену ним технологію виховної роботи. Відомий німецький дослідник В. Зюнкель опрацьовував питання формування особистості в колективі, Г. Хілліг, керівник лабораторії «Макаренко-реферат», виокремлював глибинні теоретичні положення в педагогічній спадщині А.С. Макаренка.

Не применшуючи існуючі дослідження, доречним буде зазначити, що нині потребує розкриття проблема якості навчання й виховання видатного педагога-новатора в контексті сучасної освіти. Таким чином, **метою статті** є вивчення особливостей розкриття проблеми якості навчання й виховання в педагогічній спадщині А.С. Макаренка відповідно до вимог сучасного освітнього процесу. Актуальність дослідження цієї проблеми зумовлена потребами практики, насамперед, потребами вдосконалення загальноосвітньої й професійної підготовки особистості сучасного типу – конкурентоздатної й затребуваної в різних соціальних системах, – сформованість якої є показником якості освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Проблема якості шкільної освіти завжди була предметом наукового й практичного інтересу педагогів. На рівні філософського узагальнення питання якості освіти розробляли І. Зязюн, А. Субетто; у загальній педагогіці – Ю. Бабанський,

В. Загвязинський, М.Скаткін; у контексті початкової освіти та підготовки вчителів – О. Савченко; на засадах формування навчально-виховного середовища – М. Поташник; як тотожне поняттю «якість знань» – І. Лернер, Т. Шамова, Т. Давиденко, А. Моїсеєв, В. Беспалько; як основу управлінської діяльності – О. Конаржевський, В. Маслов, В. Панасюк та інші. Питання якості шкільної освіти досліджував також Б. Жебровський, ідеї якого будуть використані в подальшому дослідженні [1].

Відтак виникає необхідність зазначити, що «якість освіти – це системно-соціальний феномен, сукупність властивостей якого спрямована на забезпечення вимог і потреб споживача у теперішньому та майбутньому часі; стан, що задовольняє потреби людини, відповідає інтересам суспільства й держави» [1, 12].

Визначення якості освіти дає підстави для виявлення її основних показників, що складають блоки, за якими здійснюватиметься аналіз розкриття цього питання в педагогічній спадщині А.С. Макаренка. Зокрема, показники складають сім блоків: організація навчально-виховного процесу; ефективність виховної системи; науково-методична робота; матеріально-технічне забезпечення; педагогічні кадри; керівні кадри; міжнародне співробітництво.

Спеціалізація навчального закладу, організація навчально-виховного процесу, забезпечення умов самоосвітнього процесу складають перший блок показників якості освіти й виховання. Є всі підстави констатувати, що Антон Семенович піклувався про те, щоб його вихованці були освіченими й культурними людьми: «Були створені програми. Учителі й вихователі проводили заняття за детально розробленими планами. Колонія, таким чином, була не тільки інтернатом із підсобним господарством. У першу чергу, це була школа, що ставила перед собою конкретні освітні цілі» [8, 52]. Підтвердженням цьому є те, що підлітки приходили сюди малописьменними та «за короткий час оволодівали знаннями в такому обсязі, що жоден не провалився на екзамені при вступі до робітфаку» [6, т. 1, 89]. Слід зазначити, що з метою забезпечення наявності необхідних для навчального процесу інформаційних джерел ще в перший рік існування колонії А.С. Макаренко розпочав роботу над створенням бібліотечного фонду: «Антон Семенович піклувався про постійне поповнення бібліотеки, регулярно купував нові

видання навчально-методичної, загальнонаукової літератури» [8, 52]. У бібліотеці «ще в перший рік були майже всі класики і багато спеціальної політичної й сільськогосподарської літератури. До п'ятиріччя комуни в бібліотеці було вже вісім тисяч примірників» [6, т. 1, 81].

Необхідно наголосити, що величезну роль у формуванні особистості вихованців А.С. Макаренка відводив організації їхньої трудової діяльності. Говорячи про значення праці, він стверджував, що «трудова підготовка – запорука добробуту людини, суспільного й особистого» [6, 72]. Суттєвим є те, що організація виробничої діяльності в комуні здійснювалася за таким принципом: «Виробництво повинно бути корисним і потрібним країні; його технологічний процес – цікавим і корисним для освітнього росту вихованців» [8, 78]. Не зважаючи на матеріальні труднощі, у колонії ім. М. Горького, окрім сільського господарства, була організована робота в деревообробних майстернях, що виготовляли меблі для власних потреб і на замовлення, а також у швейних і взуттєвій майстернях. У комуні ім. Держинського працювали деревообробна, слюсарна, токарна, швейна майстерні, що виконували замовлення ззовні. Діти отримували заробітну плату на рівні з дорослими. Про якість організації виробничої діяльності учнів свідчить той факт, що через рік роботи на кошти комуни були збудовані два заводи: електросвердел і фотоапаратів, чие виробництво було налагоджено у країні вперше: «За вісім років Комуна побудувала й окупила утримання кількох сотень дітей та педагогічного персоналу, збудувала ряд споруд та розгорнула широку культурну роботу» [7, 38].

Безумовно, життя вихованців не обмежувалося виконанням робіт – вони брали активну участь в управлінні закладом. Діяльність учнівського самоврядування, робота вихователів щодо формування толерантних відносин у колективі, захист прав вихованців, співпраця з громадськими організаціями щодо розширення світогляду дітей і підлітків складають другий блок показників якості навчання й виховання. Слід мати на увазі, що самоврядування в закладах, якими керував А.С. Макаренко, було організоване особливим шляхом. Рада командирів загонів була для педагога могутнім важелем виховного впливу й трудової діяльності колоністів. «Це був чудовий актив колоністів, який брав якнайактивнішу участь у всьому житті колонії. Найважливіші питання життя й

господарства колонії вирішувалися тут. На її засіданнях розглядалися проступки й призначалися покарання» [7, 22]. Заслуговує на увагу той факт, що «вищим органом колективу були загальні збори, на яких вирішувалися найважливіші питання життя та які могли не погодитися з думкою чи пропозицією Антона Семеновича» [3, 112].

Варто також зауважити, що одним із педагогічно-тактичних прийомів Антона Семеновича було повне забуття минулого колоністів. «Він ніколи не ставився до своїх вихованців як до колишніх злочинців. У кожному з них він бачив, по-перше, людину, вірив у великі сили й можливості кожного колоніста, міг пробудити почуття людської гідності» [7, 23]. А.С. Макаренко стверджував, що «діти – це не тільки об'єкт виховання, це живі життя, і ставитися до них треба, як до товаришів і громадян, поважати їхні права й обов'язки, право на радість і обов'язок відповідальності» [6, т.5, 133]. Він також запевняв, що «вихованці буквально не витрачають жодної хвилини на своє минуле» [6, т. 1, 213].

Необхідно зазначити, що Антон Семенович розумів, що для розвитку світогляду вихованців необхідний зв'язок із людьми, які «живуть на землі й прикрашають її своїми благами» [6, т. 7, 361]. Тому він забезпечив спілкування учнів із М. Горьким, зустрічі та листування з яким мали неабиякий результат: стало очевидним, що «ці обірвані худі діти також мають відношення до людських ідеалів і що Горький силою свого слова змусив їх це відчувати» [6, т. 7, 379]. Цей факт свідчить про те, що А.С. Макаренко дбав про розширення світогляду своїх вихованців.

Антон Семенович наполегливо працював над створенням системи роботи зі здібними учнями, розвитком дослідницької діяльності вчителів і учнів, забезпеченням співпраці з вищими навчальними закладами. Зупинимось на тому, що надзвичайно багатогранно була організована робота зі здібними дітьми. «Радіотехнічний, фотографічний, образотворчі й художні гуртки, свій театр, кіно, бібліотека, жива газета. Духовий оркестр вважався кращим самодіяльним оркестром у Харкові» [7, 37]. Усе це, безумовно, сприяло розвитку індивідуальних здібностей учнів.

Науково-дослідницька діяльність працівників закладів, які очолював А.С. Макаренко, була одним із напрямків їхньої діяльності. Наприклад, агроном Н.Е. Ферре працював у одному з науково-дослідницьких

сільськогосподарських закладів м. Харкова. У 1931 році А.С. Макаренко у співпраці з Н.Е. Ферре видали брошуру, тема якої стосувалася розвитку сільського господарства.

А.С. Макаренко намагався створити умови для продовження навчання випускників у вищих навчальних закладах. «У 1930 році в Комуні був створений робітфак Харківського машинобудівельного інституту. Для занять запросили викладачів інститутів м. Харкова. Були обладнані кабінети фізики й хімії, спеціальна бібліотека» [8, 77]. Таким чином, педагог працював над створення системи науково-методичної роботи, що є третім блоком показників якості навчання та виховання.

Слід зазначити, що реалізація зазначених вище показників неможлива без матеріально-технічної бази та дотримання санітарно-гігієнічних умов, що утворюють четвертий блок показників якості виховання й навчання. Ми зупинилися на матеріальному забезпеченні, аналізуючи спеціалізацію навчальних закладів, якими керував А.С. Макаренко. Дотримання ж санітарно-гігієнічних норм було одним із основних завдань у житті і колонії, і комуни, які очолював Антон Семенович: «Черговий по комуні та черговий член санітарної комісії щоденно вранці обходили всі спальні, перевіряючи їх санітарний стан та готовність вихованців до роботи» [7, 37], щоранку треба було прибирати комуни. Це величезна робота» [6, т.2, 38]. Зрозуміло, що забезпечення належного рівня матеріальної бази, дотримання санітарно-гігієнічного режиму було одним із першочергових питань, що вирішував у своїй діяльності А.С. Макаренко з метою створення умов для якісної освітньої діяльності закладу.

Безумовно, велике значення для якісного здійснення навчально-виховної діяльності закладу, з точки зору Антона Семеновича, мав кадровий потенціал: «Нормальна діяльність школи неможлива без згуртованого педагогічного колективу, який несе відповідальність не тільки за свій «клас», а й за всю школу в цілому» [6, т. 6, 45]. Тому він докладав значних зусиль, щоб організувати роботу з педагогічними кадрами на належному рівні, підвищуючи тим самим рівень навчальної роботи. Взаємовідвідування вчителями уроків із наступним глибоким аналізом системи кожного заняття, роздуми А.С. Макаренка про

психологічні особливості засвоєння навчального матеріалу учнями різного віку та різного рівня знань – усе це сприяло підвищенню культури навчальної діяльності. Антон Семенович працював над формуванням у педагогів цілої низки якостей, які, на його думку, характеризували педагога-майстра: виховної майстерності, здатності до орієнтації, готовності до педагогічного ризику, педагогічного такту, вироблення власного стилю, і, безумовно, авторитету. Отже, покращання якісної та кількісної характеристики педагогічних кадрів навчального закладу, на погляд А.С. Макаренка, має забезпечувати ефективну діяльність освітнього закладу і таким чином реалізовує п'ятий блок показників якості навчально-виховного процесу.

Тож виникає необхідність прослідкувати, як, на думку Антона Семеновича, повинен реалізовуватися шостий блок, а саме, характеристика керівних кадрів. Управлінець, повинен знати головний закон руху колективу: «Не може бути допущена зупинка в розвитку колективу» [6, т. 1, 89]. А.С. Макаренко стверджував, що визначальну роль в організації діяльності закладу відіграє його керівник: «Справжнім показником життя дитячої колонії є завідуючий. Він один несе на собі відповідальність за всіх. Він педагог і хазяїн, батько й суддя. Він на роботі 24 години на добу. Віднайти в собі зміїну мудрість він просто зобов'язаний» [6, т. 2, 231]. Стає очевидним, що вже на той час Антон Семенович дійшов висновку, що справжній керівник повинен володіти складною інтегрованою якістю, яку нині в сучасній педагогічній науці прийнято називати управлінською компетентністю.

Реалізація зазначених вище показників якості освітнього процесу вимагала формування позитивного іміджу навчального закладу. Авторитет та імідж комуни ім. Ф.Е. Дзержинського набули величезної ваги не тільки на батьківщині; заклад відвідали тисячі людей: від робітників із усіх республік тодішнього СРСР до всесвітньо відомих діячів мистецтва, політиків, журналістів. Делегації Франції, Америки, Англії, Канади й інших держав залишили свої враження у книзі для відвідувачів, де можна прочитати більше трьохсот шістдесяти записів різними мовами. Отже, Антон Семенович забезпечив високий рівень міжнародного співробітництва, що складає сьомий блок показників якості освіти.

Висновки. У результаті проведеного дослідження проблеми якості навчання й виховання у педагогічній діяльності А.С. Макаренка можна зробити висновки: досвід педагога у вирішенні проблеми якості навчання й виховання актуальний для сучасної освіти, хоча підходити до них слід із урахуванням сучасних соціальних умов розвитку суспільства; якість освітньої діяльності закладу, полягає в забезпеченні реалізації потреб людини, які відповідають інтересам суспільства й держави.

У статті подано лише окремий аспект проблеми якості навчання й виховання. Перспективним бачиться дослідження діагностики якості освіти відповідно до вимог сучасного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жебровський Б. Якість шкільної освіти: теорія та практика // Директор школи. Україна. – 2005. – № 10. – С. 12 – 14.
2. Зюнкель В. В Зрлінгтоне изучают Макаренко // Сов. педагогика. – 1993. – № 4. – 147 с.
3. Edwards V. A.S. Makarenko. General Education Ideas... Doctorl dissertation. Chicago University. – 1991. – P. 327.
4. Красовицький М. Дві позиції щодо педагогічної спадщини Антона Макаренка // Рідна школа. – 1999. – № 9. – С. 29 – 31.
5. Лисенко П., Убийвовк І. Антон Семенович Макаренко: життя і творчість у документах, фотографіях, ілюстраціях. – К.: Рад. школа, 1978. – 170 с.
6. Макаренко А.С. Твори: В 8 т. – М., 1957.
7. Медынский Е. Антон Семенович Макаренко. – М.: Издательство академии педагогических наук РСФСР, 1949. – 128 с.
8. Нежинский И. А.С. Макаренко и педагогика школы. - К.: Рад. школа, 1976. –262 с.
9. Рябоконт Л. "Педагогічна поема" сьогодні // День. – 2003. – № 45.
10. Хілліг Гьотц "Мазепинець" Ващенко про "яничара" Макаренка: взаємини відомих українських педагогів // Рідна школа. – 1995. – № 6. – С. 69 – 75.

УДК 378.017.4

Л.Б. Прокоф'єва

*Одеський національний університет
ім. І.І. Мечникова*

ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ А.С. МАКАРЕНКА ЩОДО ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ В ПОЗААУДИТОРНІЙ ВИХОВНІЙ РОБОТІ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті розглянуто історичний аспект формування громадянської активності особистості на прикладі вивчення педагогічної спадщини А.С. Макаренка. Визначено педагогічні умови ефективного втілення ідей видатного педагога у процес позааудиторної виховної роботи у вищому навчальному закладі.